

Bánfalvi Csaba

A munkanélküliek szociális jellemzőiről

Vizsgálatunkra 1991. január végén került sor. A munkát a záhonyi polgármesteri hivatal és közvetlenül Bajor Tibor polgármester felkérése és megbízása alapján végeztük. A kutatásban kérdezőbiztosként a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola 10 szociális munkás hallgatója vett részt. A vizsgálat során két alapvető módszert alkalmaztunk: kérdőíves megkérdezést és magnós interjúaszt.

A vizsgálat alaphipotézise Marie *Jahoda* a 20-as években végzett marienthali vizsgálatainak megállapításain, illetve ezen megállapítások 1982-es összefoglalásán alapult (*Jahoda, 1982*). Eszerint az emberek számára a munka nem egyszerűen a jövedelem forrása, hanem gazdasági jelentőségén messze túlmutató szociális jelentéssel bír: a munkavégzés és a munka intézményei az élet egészének legalapvetőbb szervezői közé tartoznak a modern társadalomban. Ezért a munkanélküliek sokkal alapvetőbb dolgoktól vannak megfosztva, mint a jövedelemtől (vagy annak egy részétől), amikor nincs munkahelyük.

Jahoda elemzései kimutatták, hogy ez a megváltozott élethelyzet hatással van az emberek egészségi állapotára, önértékelésére, társas kapcsolataira, társadalmi-közösségi aktivitására; a megváltozott élethelyzethez a munkanélküliek nem egyforma mértékben képesek alkalmazkodni.

Jahoda korai vizsgálatainak megállapításait mások későbbi kutatásai teljes mértékben igazolták. A legkülönbözőbb országokban elvégzett elemzések egyöntetűen azt derítették ki, hogy a munkanélküliek jövedelmi viszonyai, társadalmi integrációja, részvételük a társadalmi tevékenységekben, valamint egészségi állapotuk alakulása a munkanélküliség hatására lassan eltér azoktól a jellemzőktől, amelyeket ugyanezek az emberek még aktív munkavállalókként mutattak (lásd erről például: *Brenner — Olof-Starrin, 1988; Iversen — Sabroe, 1988; Kessler—Turner—House; 1988*). Az is kiderült, hogy ezeknek az „elváltozásoknak” jó része megszűnik, ahogy az emberek újra munkába állnak.

Az alábbiakban a fenti alapdimenziók szerint ismertetjük vizsgálatunk fő eredményeit.

A vizsgálati minta általános jellemzői

A kérdőíves vizsgálat 409 főre terjedt ki: ez a helybeli lakosság

mintegy 8—9 százalékát jelenti. A válaszadók 44⁰/₀-át tették ki a nők, 56⁰/₀-át a férfiak.

A mintában szereplők között 20—20⁰/₀-ban voltak a 16—25 és a 25—30 évesek, közel 50⁰/₀ volt a 30 és 60 év közöttiek, és 10⁰/₀ a 60 évnél idősebbek aránya.

A megkérdezettek közül 27-en (7⁰/₀) születtek Magyarország mai határain kívül, és a Magyarországon születetteknek csak 6⁰/₀-a született Záhonyban! Záhony egyik fontos demográfiai jellemzője, hogy a lakosok döntő többsége nem tősgyökeres záhonyi, hanem betelepült. A Záhonyban lakók 83⁰/₀-a azonban több mint 5 éve lakik a településen. Az emberek többségét az 50-es évek óta éppen a városban eddig meglévő stabil munkahelyek vonzották, és a munkavállalás kapcsán váltak a környék falusi lakosai záhonyi városi polgárokká.

A vizsgálatban szereplők munkavállalói státusza a vizsgálat időpontjában az alábbiak szerint csoportosítható:

Munkavállaló	250 fő
Vállalkozó	5 fő
Inaktív (htb., eltartott, nyugdíjas)	121 fő
Munkanélküli	30 fő
Ismeretlen	3 fő
Összesen	409 fő

A munkavállalók között további 19 fő volt, aki korábban valamennyi ideig már volt munkanélküli.

A vizsgálatban a munkaadókkal készítettünk magnós interjút, illetve tőlük gyűjtöttünk írásos anyagokat. A megkérdezett munkaadók a következők voltak: MÁV, *Lignimpex*, *Compack*, *TSz*, *ÁFÉSZ óvoda*, *szakközépiskola*, *SZAVICSAV*. Beszélgetést folytattunk a városháza, a helyi munkakörhivatal és a kultúrház több kompetens vezetőjével is.

Az interjúk célja annak kiderítése volt, hogy a helység jelentős munkaadói részéről milyen foglalkoztatási szándékok körvonalazódnak a következő egy-két évre.

A vizsgálat fő tapasztalatai

Záhony minden szempontból speciális történetű és helyzetű város. A szocialista korszak egyik mintavárosa, a magyar—szovjet kereskedelem és szállítás fő átrakó telephelye, ennek a meghatározottságnak minden előnyével és nyűgével együtt. Akármilyen és akárhogyan hozta is létre a várost, kétségtelen tény, hogy a helyzetét determináló tényezők némelyike tartós hatású lesz a jövőben is. Záhony mindenekelőtt megmarad az európai kelet—nyugati kereskedelem egyik fő kapujaként. A közeli jövőben nem változik meg az a tény sem, hogy a város alapvetően a vasútra épült, a vasútból él, és lehetőségeit a vasút lehetőségei lényegesen befolyásolják. Belátható ideig Záhony a környező települések vonzásponjtja lesz. Itt kínálkozik munkalehetőség és a lakossági szükségletek kielégítéséhez megfelelő infrastruktúra. Gazdasági szempontból a város előnyös adottságai közé tartozik általában is a relatíve fejlett háttérágazat: a vasút és a közút, a telefon és az egyéb információs csatornák, a városiasság, a viszonylag olcsó és szorgalmas

munkaerő megfelelő létszáma, a kelet—nyugati kereskedelemben felhalmozott tapasztalatok.

Gazdasági és szélesebb társadalmi szempontból a település gyengesége: a viszonylag nagy létszámú kvalifikálatlan és marginalizálódott szubkultúrájú lakossági réteg, a „tisztes” piaci magatartás hagyományainak és ezzel összefüggően a tartósan üzleti vállalkozásra való berendezkedés ösztönzőinek, a demokratikus társadalmi érintkezésnek és politikai kultúrájának a hiánya.

A jelen döntő változást hoz és kényszerít ki. A korábbi jelentős állami segédlet helyét át kell vegye (de legalábbis mellé kell lépjen) a saját lábra állás és a vállalkozás. A város vezetésének egyszerre kell a környék legjobb adottságait kiaknáznia, és egyben a fent említett nehézségekből adódó buktatókat kikerülnie, vállalva az átállással együttjáró konfliktusokat is. Az egyik legnyomasztóbb probléma és a legsúlyosabb konfliktusforrás a növekvő munkanélküliség.

1991 áprilisában az ország egészében a munkanélküliség aránya a valóságos mértéket csak részben tükröző hivatalos adatok szerint is mintegy 3,4% (közel 150 ezer fő). A megye az ország egyik leginkább sújtott régiója, ahol helyenként a munkanélküliségi arány a 10%-ot is eléri (lásd: OMK, 1991).

Záhony azonban mind ez ideig nem volt ennyire súlyos helyzetben. Ennek mindenekelőtt az az oka, hogy a helyi munkaképes lakosság 65%-át foglalkoztató MÁV-nál 1991 elejéig nem került sor lényeges létszámcsökkenésre. Oka továbbá az is, hogy a záhonyi munkahelyekről munkanélkülivé váltak (1991 elején 390 fő) mintegy 70—80%-a nem záhonyi, hanem Záhony környéki lakos. Ugyancsak kevésbé sújtotta a munkahelyek csökkenése a városban és környékén lakókat azért is, mert a nők, de a férfiak jelentős része is a háztáji mezőgazdasági szférába, valamint a háztartásba vonult vissza az állami szférában elvesztett munkahelyekről, és így a munkanélküliség sok esetben nem öltött nyílt formát.

1989. január 1. és 1990. szeptember 30. között 38 fő kért és kapott Záhonyban munkanélküli segélyt. A mintánkban szereplő és az év elején a hivatalos statisztikákban nyilvántartott munkanélküliek mintegy kétötöde legfeljebb 8 általánost végzett, a felsőfokú végzettségük aránya 5% alatt maradt.

A hivatalos nyilvántartás szerint a munkanélküliek között helyben 58% a fizikai, 42% a szellemi dolgozók aránya. A mi megkérdezésünk önbevallásos adatai szerint 18 és 25% között mozog a szellemi dolgozók, és 75 és 82% között a fizikaiak aránya (a pontos arányt definíciós nehézségek miatt nem lehet megadni). A vizsgálat pillanatában éppen munkanélküli 30 fő adatait a múlt év során munkanélküli személyek (7 fő) adataival kiegészítve azt láthatjuk, hogy a munkanélkülivé váltak között sokan vannak gimnáziumi érettségivel rendelkező szellemi munkát végzők.

A munkaadók (főleg a MÁV) jelzése alapján 1991-ben komoly rosszabbodás várható a foglalkoztatás területén. A magyar—szovjet külkereskedelem összeomlása nyomán a külkereskedelemben épült helyi vasúti átrakó telephely időnként szinte munka nélkül marad, vagy csak csökkentett kapacitással üzemel. A MÁV-nak a központi döntések értelmében az év során minimum 10%-kal, azaz 700 fővel kell csökken-

tenie a jelenleg mintegy 7000 fős állományát. Ennek a 700 fős létszámcsökkentésnek mintegy 50—60%-a (350—450 fő) a természetes létszámcsökkenés révén (nyugdíj, halálozás, elköltözés), valamint a korkedvezményes nyugdíjazás lehetőségével élve valósul meg. A kikerülők helyére nem vesznek fel új embereket.

Továbbra is megmarad azonban két komoly gond: hogyan lehet a további 250—350 fős csökkentést megvalósítani, és hogyan fognak elhelyezkedni a helyi szakközépiskolából kikerülő vasúti szakmunkások.

A MÁV mellett a többi munkaadó is csökkentést fontolgat, de legalábbis nem kívánja növelni a létszámot. Nincs tehát lehetőség a helyi munkaerő-felesleg felszívására, a munkanélküliség az év végéig várhatóan megháromszorozódik, és eléri a régióban az ezer főt, Záhonyban pedig a 150—200 főt.

Egyéb tényezőket változatlanoknak tekintve, a gondok növekedéséhez hozzájárul majd az is, hogy a 90-es évek elején viszonylag nagy létszámban lépnek a munkaerő-piacra a fiatal munkavállalók, akiknek aránya a vizsgált régióban még az országosnál is magasabb. Az iskolák jelenlegi zsúfoltsága mellett az is figyelmeztet ezekre a veszélyekre, hogy a munkanélküliek között már most is van olyan, aki az iskola elvégzése után nem talált munkát.

A vizsgálatunk idejében vagy korábban munkanélküliek között egy személy volt, aki az iskola után nem tudott elhelyezkedni, 13 személy saját felmondással, 16 fő viszont vállalatának gondoljai miatt vált munkanélkülivé. A fenti adatok magyarázatra szorulnak, különösen abból a szempontból, hogy miért ilyen magas a saját felmondás aránya a munkanélkülivé válásban.

Megkérdeztük a jelenlegi és a korábbi munkanélkülieket, hogy különböző szempontokból mennyire voltak elégedettek a munkanélküliség előtti munkahelyükkel. Külön is bemutatjuk a válaszokat aszerint, hogy valaki saját felmondással vagy egyéb módon vált munkanélkülivé. Íme a válaszok:

	Saját felmondással (N:13)		Egyéb módon (N:21)	
	Elégedett	Elégedetlen	Elégedett	Elégedetlen
a keresetével	6	4	7	10
a beosztásával	2	5	2	16
a végzett munkával	2	8	1	14
a munkaidő-beosztással	3	8	3	13
a munkahelyi légkörrel	0	10	4	12
a munkatársaival	0	11	2	15

Láthatjuk, hogy a munkanélküliek korábbi fizetésükkel és a munkaidő-beosztással voltak legkevésbé megelégedve, a többi tekintetben azonban általában legalábbis kielégítőnek tartották korábbi munkahelyüket.

Ha összehasonlítjuk a saját felmondással munkanélkülivé váltakat a többiekkel, azt láthatjuk, hogy az előbbieket *relative* kevésbé voltak elégedetlenek előző keresetükkel, beosztásukkal és az általuk végzett munkával. Viszonylag *elégedetlenebbek* voltak azonban utolsó munkahelyükön a munkahelyi légkörrel, munkatársaikkal és beosztásukkal.

A szóbeli információk arról győztek meg bennünket, hogy a munkanélküliek általában nem önként választják a munkavállalói státus helyébe a munkanélküliséget, hanem

— vagy mert arra családi okokból rákényszerülnek (gyerekek, betegek ellátása nem oldható meg a korábbi munkahely munkarendjében dolgozva),

— vagy mert olyan alacsony volt a korábbi bérük, hogy attól még a munkanélküli segély (központilag meghatározott minimuma) sem marad el jelentősen.

Korábbi munkahelyén a 35 fő válaszoló kétharmada (1990-ben!) 10 000 forint alatti bruttó fizetéssel rendelkezett, és több, mint negyedének volt a bruttó fizetése a hivatalos létminimum (1990-ben 5800 forint) alatt. A 35 fő közül csak négyen voltak korábban vezető állásban, heten középszintű, 24-en pedig alsó szintű beosztottak voltak.

A környék egészére rendkívül jellemző, hogy a fizetések igen alacsonyak (szakmánként 20—30%-kal kisebbek mint az országos átlagok) és az emberek a második gazdaságból tartják el magukat. A második gazdaságnak itt is két szektora létezik: a piac és a háztartási önellátás.

A piacon értékesül a ház körül és a bérelt földön termelt javak jelentős része, de ebben a régióban speciális jelentősége van a „KGST piac” közvetítő kereskedelmének, a feketézésnek és a csempészésnek is. A forint fekete piaci árfolyama messze (3—4-szeresen) meghaladja a hivatalos átváltási árfolyamokat (egy szovjet rubel például 4—5 forintért vehető), így a megkeresett forint vásárlóértéke jóval magasabb, mint a hazai bolti vásárlóérték.

Részben piaci, részben önellátó funkciót tölt be a ház körül és a háztartásban végzett munka. Ennek mértékéről az alábbi táblázat alapján alkothatunk képet.

*A házi munka mértéke egy átlagos hétköznapon és hétvégén
a különböző munkavállalói státuszok esetében**

	Napi házi munka			Összesen
	Munkavállalók	Inaktívak	Munkanélküliek	
4 óránál kevesebb	87	39	12	138
4—6 óra között	34	18	6	58
6 óránál több	43	30	11	53
	Hétfégi házi munka			
4 óránál kevesebb	43	32	12	89
4—6 óra között	34	22	6	62
6 óránál több	83	30	11	124

* A házi munkába beleértettük az autószerelést, a kerti munkát és az építkezést is.

Az aktívak 26%-a végez hét közben, és 42%-a hét végén több mint 6 óra házi munkát. A munkanélküliek körében a két arány mindkét időpontban 38%. Vagyis mindkét munkavállalói csoport sokat dolgozik otthon, de a munkanélküliek esetében a terhelés egyenletesebben oszlik meg, mint a foglalkoztatottak időbeosztásában. A munkanélküliek 46%-a több, 21%-a ugyanannyi házi munkát végez hét közben, mint

akkor, amikor még alkalmazásban állt. A hétvége vonatkozásában a munkanélküliek 67%-a azt nyilatkozta, hogy több házi munkát végez, mint amikor még volt állása, s 16% dolgozik ugyanannyit mint régebben.

Hogyan töltik az emberek a szabadidejüket?

*Szabadidős elfoglaltságok hét közben és hét végén
a különböző munkavállalói státuszúak esetében*

	Napi szabadidős elfoglaltság			
	Munkavállalók	Inaktívak	Munkanélküliek	Összesen
Túlóra	3	0	0	4
Pénzért dolgozik				
a munkahelyen kívül	22	6	0	28
Házi munkát végez	98	36	19	153
Nem dolgozik	75	58	9	142
	Hétvégi szabadidős elfoglaltság			
Túlóra	17	4	0	22
Pénzért dolgozik				
a munkahelyen kívül	35	11	1	44
Házi munkát végez	116	52	15	183
Nem dolgozik	73	52	12	137

Amit a válaszolók szabadidő alatt értenek, az az esetek legnagyobb részében munkával telik el. A válaszolóknak csak 42%-a nem dolgozik hét közben, és 34%-a hét végén a szabadidejében. A gazdaságilag aktívaknál és a munkanélküli válaszolóknál ugyanez az arány egyharmad-egyharmad hét közben, a hét végén pedig 28, illetve 41%.

Áz emberek egészében véve igen sokat dolgoznak szabadidejükben, a munkanélküliség sem jelent teljes munkátlanságot. A munkavégzés alapvető alkotóeleme az életnek. A munkanélküliek kivétel nélkül szeretnének újra elhelyezkedni, túlnyomó többségük amilyen hamar csak lehet. Csak 25%-uknak volt olyan állásajánlata az elmúlt év során, amit nem fogadott el. Az elutasításnak a válaszok szerint két fő oka volt: vagy a fizetés lett volna nagyon alacsony, vagy nem felelt meg a munka az illető szakképzettségének.

Milyen fizetést várnak el a munkanélküliek jövődöbéli munkahelyüktől?

A várt fizetés	A munkanélkülivé válás módja	
	Saját felmondás	Egyéb
5000 forintig	3	0
5000—10000 forint között	6	7
10000—15000 forint között	2	11
15000 forint fölött	2	3
Összesen:	13	21

Ha a korábbi tényleges kereseti adatokkal összehasonlítjuk a kívánatos kereseteket, akkor azt látjuk, hogy a válaszolók az inflációhoz

igazították ugyan kívánásaikat, de a megjelölt keresetek még így is jóval alatta maradnak az országos átlagnak. A válaszolók közel fele 10000 forint alatti bruttó keresettel is elégedett lenne új munkahelyén. A korábban relatíve magasabb fizetéssel rendelkezőkre pedig éppen az jellemző, hogy az előző fizetéssel megegyező, vagy annál akár alacsonyabb fizetésért is hajlandóak lennének elhelyezkedni:

Várt kereset (ezer Ft-ban)	Az előző kereset (ezer Ft-ban)		
	5000 Ft és kevesebb	5—10000 Ft	10000 Ft felett
5000 Ft és kevesebb	2	5	2
5—10000 Ft	0	7	5
10000 Ft felett	2	1	10

A munkahellyel kapcsolatos elvárások fontosságát illetően a 43 megkérdezett álláskereső (igen-nel vagy nemmel válaszolva) a következőképpen nyilatkozott:

	Fontos	Nem fontos
Megfelelő fizetés	38	5
Biztos munkahely	25	18
Ne legyen nehéz fizikai munka	3	40
Ne kelljen nehé óránál többet utazni	5	38
Ne legyen veszélyes a munka	0	43
Jó munkahelyi légkör	19	24
A munka legyen érdekes	6	37
A munka legyen fontos a társadalomnak	10	33
A munka feleljen meg a képzettségének	17	26
Legyen kötetlen a munkaidő	6	37

A munkát keresők a fizetés mellett a biztos foglalkoztatásnak tulajdonítanak jelentőséget a jövőbeni munkahellyel kapcsolatban. Igen figyelemre méltó, hogy olyan primér szempontok sikkadnak el számukra, mint amilyen a munka fizikai nehézsége, az utazás időigénye, vagy az, hogy ne legyen veszélyes.

Nincs eltérés a preferenciákban a munkanélküliek neme szerint. Kor szerint olyan eltérést találtunk, hogy a 30 és 40 év közötti korosztály másoknál fontosabbnak tartja a munkahelyi légkört és azt, hogy a végzett munka feleljen meg a képzettségének, a 25 évnél fiatalabbak pedig a végzett munka társadalmi fontosságát jobban hangsúlyozzák az egyéb korosztályokba tartozóknál.

Azt is megfigyeltük, hogy a középiskolát végzettek számára lényegesebb szempont, hogy a végzett munka igazodjon a szakképzettségükhöz, mint az alacsonyabb iskolázottságúak számára, akiknek nincs, vagy csak igen alacsony szakképzettségük van. Kiderült, hogy a házasságok viszont kevésbé lényeges a munka képzettségüknek való megfelelése — a házasságok általában a többiekénél alacsonyabb szintű elvárásokat támasztanak a jövőbeni munkájukkal kapcsolatban, ami a munkahelyhez jutásra való fokozottabb ráutaltságukból következhet.

Általában véve szó sincs tehát arról, hogy a munkanélküliek túlzottan „válogatósak” lennének, és emiatt ne találnának munkát.

A munkanélküliség azonban mégis rendelkezik egy ellentmondásos

vonással. Két olyan alcsoport is van ugyanis a munkanélküliek között, ami számára a munkanélküliség választása önkéntes lehet (ez nem azt jelenti, hogy örömteljes is.)

Korábban szoltunk már azokról, akik éppen relatíve és abszolúte nyomorúságos jövedelmüket cserélik fel munkanélküli segélyre, és így több idejük marad kiegészítő jövedelem szerzésére. Az ő esetükben a munkanélküliség nem a jobbik alternatíva, hanem a kisebbik rossz.

A másik problémás alcsoportot azok alkotják, akiket a termelőszövetkezet alkalmaz. A fennálló jogszabályok lehetővé teszik, hogy ezeket az embereket a téli időszakban a szövetkezet munkanélküli státuszra helyezze, így nem kell számukra bért fizetnie, a munkanélküli segély meg nem a szövetkezet kasszáját terheli. Ők a munkanélküliek hullámzó csoportját alkotják, akiknek létszáma ősszel emelkedik, tavasszal csökken. A példa egyébként nem egyedi, minden szezonális jellegű gazdasági ágban élnek hasonló megoldásokkal (pl. az idegenforgalomban). Az új munkaügyi törvények mára már megszüntették az ilyen munkaerő-átcsoportosítás jövőbeli lehetőségét.

Vizsgálatunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy az állást keresők hogyan próbálják megtalálni a jövőendő munkahelyet. A 43 válaszoló leginkább a munkaközvetítés hivatalos intézményeiben (65%) és a személyes információs hálózatban (54%) bíz. Önálló vállalkozó a válaszolók 9%-a kíván lenni.

Hogyan élik meg az emberek a munkanélküliséget?

Annak ellenére, hogy a vizsgálat alapvető megállapítása szerint a munkanélküliek lényegében nem hibáztathatóak azért, mert nincs munkahelyük, kíváncsiak voltunk arra, hogyan élik meg a munkanélküliséget, mennyiben különbözik véleményük a nem munkanélküliekétől, és hogyan látják ugyanazokat a munkanélküliséggel kapcsolatos kérdéseket a különböző munkavállalói státusszal rendelkezők.

	Nem munkanélküli	Munkanélküli
Mindennap sokféle emberrel találkozom	219 (58%)	15 (52%)
Egész nap van valami elfoglaltságom	299 (80%)	14 (48%)
Amit én csinállok, az a társadalom egészére nézve hasznos	291 (77%)	10 (34%)
A társadalom, az emberek általában megbecsülik az olyanokat, mint amilyen én vagyok	247 (66%)	11 (38%)
Majdnem minden nap vannak rendszeres tennivalóim	252 (67%)	18 (62%)
	N:376 (100%)	N:29 (100%)

A munkanélküliek kevésbé érzik magukat megbecsültnek és hasznosnak a társadalomban. Kevésbé vannak rendszeres elfoglaltságaik, mint másoknak, de nem érzik magukat teljesen izolálva. Mi lehet ennek az oka?

Jahoda vizsgálatai is kimutatták, hogy az izolálódás veszélye és a szociálpszichológiai ártalmak megjelenése kevésbé tapasztalható a nők,

a vidékiek és az alacsony iskolai végzettségűek esetében. Ők azok, akik hagyományosan kevésbé kötődtek a formális foglalkoztatáshoz, több pilléren nyugszik életvitelük (pl. háztartás, fuszás, házi munka), környezetünk kevésbé nézi le őket a munkanélküliség miatt, és a munkanélküli segély nem sokkal kevesebb korábbi, relatíve alacsony fizetésüknél. A vizsgálatunkban szereplő munkanélküliek többsége a társadalomnak ezekhez az említett gyenge csoportjaihoz tartozik, ezért ők általában hasonlóan élik meg és értékelik a munkanélkülivé válás és a munkanélküli lét élményeit.

Pregnáns eltérések látszanak azonban akkor, ha a munkanélküli-séggel kapcsolatos alábbi nézeteket vetjük össze:

Az alábbi kijelentésekkel egyetértők aránya (%)

	Munka- nélküliek	Munka- vállalók
A munkanélküliségnél még a nehéz munka is jobb	64	85
A munkanélküliek maguk is hibásak abban, hogy nincs munkahelyük	21	42
Akiknek van munkahelyük, nem képesek megérteni, hogy mit jelent munkanélkülinek lenni	65	52
Ha az ember elveszíti az állását, könnyen el tud helyezkedni máshol	0	6
Ha magas a munkanélküli segély, akkor sokan inkább a munkanélküliséget választják és nem keresnek állást	21	57
	N:29	N:249

A különbség nyilvánvaló: a munkavállalók sokkal negatívabban nyilatkoznak a munkanélküliekről, és bagatelizálják a munkanélküliséget, a munkanélküliek véleménye ezzel szögesen ellentétes. Az egyik (nem munkanélküli) interjúalany például úgy jellemezte a munkanélkülieket, hogy azok „felveszik a pénzt, aztán semmit sem csinálnak, csak otthon fekszenek, meg a kocsmában isznak”.

A munkanélküliek véleménynyilvánításaiban nem mutatkozott lényeges eltérés sem a nem, sem pedig az életkor, az iskolai végzettség, a munkanélkülivé válás módja, vagy más tekintetben.

Az, hogy a munkanélküliek számára milyen kényelmetlen és szégyenletes érzés maga a munkanélküliség, meg az, hogy rendszeresen meg kell jelenjenek a helyi munkaközvetítő irodában, az abból is kiderül, hogy a munkaközvetítő iroda vezetője szerint „nehéz ám őket megkérni, hogy az ilyen szociológiai kérdőívet kitöltsék, mert — bár maximum öt perc alatt elintézzük mindegyiknek a dolgát — még azt az öt percet sem tudják türelemmel kivárni, amíg végzünk velük. Mindegyik siet meg sürget.”

Közéleti-politikai érdeklődés

Jahoda elemzései megmutatták, hogy a tartósan munkanélküliek

politikailag is passzívakká válnak, közéleti érdeklődésük általában is csökken.

A mintánkban szereplők a következőképpen minősítették politika iránti érdeklődésüket:

Mennyire érdekli önt a politika?
(%)

	Munka- vállaló	Munka- nélküli	Összesen
Nagyon	11	10	11
Meglehetősen	36	48	35
Nem nagyon	35	34	36
Egyáltalán nem	18	7	18
	N:240	N:29	N:378

Talán csak abban a tekintetben meglepőek a válaszok, hogy a munkanélküliek szokatlan magas politikai érdeklődésről számoltak be. Természetesen mindenki mást érthet a politika iránti érdeklődés alatt. Éppen, mert pontosabb és összehasonlíthatóbb fogalmat akartunk alkotni az emberek politikai érdeklődéséről, másféle kérdésben is érdeklődtünk.

*Tagja-e Ön, vagy el tudná-e képzelni, hogy tagja
legyen az alábbi szervezetek valamelyikének?*
(%) (N:374)

	Tagja	Csatlakozna	Nem csatlakozna
Politikai párt, vagy annak ifjúsági szervezete	17	14	69
Szakszervezet	50	6	44
Vallási szervezet	29	7	63

Bár korábban a megkérdezettek majdnem fele azt vallotta, hogy érdekli a politika, tényleges politikai szervezeti tagsága csak kevesebb mint ötödüknek van, bár mintegy 14%-uk csatlakozna ilyen szervezethez. Figyelemre méltó, mennyire két pólusú a szakszervezethez való viszony.

Az egyes munkavállalói státuszok szerinti bontásban folytatva az elemzést, az derül ki, hogy kétféle véleménynyilvánítási inkonzisztencia a munkanélküliek esetében magas. Miközben elvben érdekli őket a politika, csak kevesen tagjai a felsorolt szervezetek valamelyikének (vagy csatlakoznának valamelyikükhöz). A legnagyobb az elutasításuk a vallási szervezetek, ezt követően a politikai pártok és ifjúsági szervezeteik iránt (74 illetve 67%).

Az aktív munkavállalók 63 illetve 61%-a nem is csatlakozna a vallási illetve a politikai szervezetekhez. Esetükben is fennáll az elvi érdeklődés és a gyakorlati tagság között egy enyhe inkongruencia, de korántsem olyan erőteljesen, mint a munkanélküliek esetében.

A munkanélküliek mindazonáltal kevésbé mutatják a passzivitás és a politika apátia jelenít, mint azt Jahoda elemzései alapján hinni le-

hetett volna. Ennek minden bizonnyal az az egyik oka, hogy a tartós munkanélküliség ma még nem jellemző, a vizsgálatban szereplők is csak néhány hónapja munkanélküliek. Egy későbbi vizsgálat az addigra megjelenő (?) tartós munkanélküliség viszonyairól újra ellenőrizheti a Jehodától származó állítások magyarországi valóság tartalmát.

A megkérdezettek egészségi jellemzői

A nyugati vizsgálatok szerint a munkanélküliek egészségi állapota rövid távon javul, mert általában nehéz és veszélyes munkahelytől „szabadulnak meg”, és több idejük is van saját egészségükkel törődni, mint korábban. Hosszú távon azonban a munkanélkülieknél súlyos pszichológiai és pszichoszomatikus ártalmak jelentkeznek. Mit mutat a záhonyi felmérés?

Saját egészségi állapotukat a megkérdezettek a következőképpen minősítették (%):

	Munkavállaló	HTB	Eltartott	Nyugdíjas	Munkanélküli	Összes
Jó	46	48	82	10	62	44
Közepes	44	36	44	36	14	39
Rossz	10	16	4	51	3	17
	N:251	N:25	N:27	N:68	N:29	N:400

E nyilatkozatok lényegesen jobb képet mutatnak az emberek egészségi állapotáról, mint a valóságos helyzet. A kérdezékbiztosok megjegyzései alapján úgy tűnik, hogy alacsony az emberek betegségtudata. (A tényleges egészségi állapotnál pozitívabb önértékeléshez az is hozzájárulhatott persze, hogy a munkanélküliek többségével a munkaközvetítő irodában töltöttük ki a kérdőívet, és a munkanélküliek úgy vélhették, hogy rontja elhelyezkedési esélyüket, ha magukat rossz egészségi állapotúnak minősítik.) Mindazonáltal a válaszolók 35%-a számolt be valamilyen krónikus betegségről. Ez az arány a munkanélküliek között azonban csak 10%, a munkavállalók között 30%, legmagasabb a nyugdíjasok között (76%).

A válaszolók mintegy 10%-ának van valamilyen testi vagy érzékszervi fogyatéka. Legtöbb a nyugdíjasok között (25%), őket követik a munkavállalók és az eltartottak (8 illetve 7%) és csak ezután következnek a munkanélküliek (4%)!

Arra a kérdésre, hogy hányszor voltak orvosnál az elmúlt egy év alatt, a megkérdezettek a következőket válaszolták (%):

	Munkavállaló	HTB	Eltartott	Nyugdíjas	Munkanélküli	Összes
Soha	30	32	7	14	40	26
Néha	52	48	71	22	40	48
Gyakran	3	12	0	9	7	5
Igen gyakran	15	8	22	55	13	22
	N:253	N:25	N:27	N:69	N:30	N:404

Csak a megkérdezettek egynegyede került kifejezetten sűrűn orvos elé az elmúlt évben. Ha figyelembe vesszük, hogy a mintánkban do-

mináló vasúti dolgozók számára kötelező a legalább egyszeri orvosi vizsgálat évente, akkor megint megállapíthatjuk, hogy a lakosok betegségtudata nem kifejezetten magas. A munkanélküliek 2/5-e egyáltalán nem volt orvosnál, de a munkavállalók és a háztartásbeliek közel egyharmadát sem vizsgálta meg orvos az elmúlt egy évben. A magukat közepes vagy annál rosszabb egészségi állapotúaknak vallók aránya sokkal magasabb annál, mint ahányan egyáltalán nem voltak orvosnál az elmúlt év folyamán.

Mivel a vizsgált munkanélküliek még viszonylag rövid ideje élnek munka nélkül, ezért esetükben nincs mód a munkanélküliség hosszú távú egészségkárosító hatásainak elemzésére. A vizsgálati adatok azonban cáfolni látszanak azt a közkeletű nézetet, hogy a rosszabb egészségi állapot csak az általános munkaerő-piaci erőpozícióba ágyazottan eredményezi a munkanélkülivé válás esélyének növekedését. A rossz egészségi állapot csak általánosan gyenge munkaerő-piaci pozíció (alacsony iskolai végzettség, szakképzetlenség, alacsony beosztás stb.) esetén jár együtt a munkanélküliséggel. Az erős munkaerő-piaci pozíció a betegség negatív hatásait is képes kompenzálni, és még a viszonylag betegebb munkavállalót is megmentheti a munkanélküliségtől.

Irodalom

- Allen (ed.): *The Experience of Unemployment*, British Sociological Association, 1986.
- Bánfalvy Csaba: *A munkanélküliség*, Magvető Kiadó, 1989.
- Brenner Sten—Olof—Starrin, Bengt: *Unemployment and Health in Sweden: Public Issues and Private Troubles*, *Journal of Social Issues*, 1988/4.
- Iversen, Lars—Sabroe, Svend: *Psychological Well-Being Among Unemployed and Employed People After a Company Closedown: A Longitudinal Study*, *Journal of Social Issues*, 1988/4.
- Jahoda, Marie: *Employment and Unemployment, A social Psychological Analysis*. Cambridge University Press, 1982.
- Kessler R. C.—Turner J. B.—House J. S.: *Effects of Unemployment on Health in a Community Survey: Main, Modifying, and Mediating Effects*, *Journal of Social Issues*, 1988/4.
- Munkaerő-piaci helyzetkép. 1990. május, OMK, Budapest, 1990.
- Munkaerő-piaci tájékoztató, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye, 1990. I—III. negyedév, Megyei Foglalkoztatási Központ, 1990.
- Pályázat az Építésügyi és Városfejlesztési Miniszterhez, Záhony 1983, Nagyközségi Közös Tanács.
- Számok és szavak, Záhonyi Lenin Mgtsz., 1990, Záhony.